

Съдбата на българските евреи по време на Холокоста

Ако попитате оцелелите български евреи, преживели Холокоста, ще ви кажат, че техният спасител е българският народ, българските обществени организации и съюзи, начело с техните лидери и Българската православна църква; ще изредят редица имена на българи, които са заложили себе си, имената си и общественото си положение срещу депортирането на евреите и антисемитския закон в България не само при прилагането му, но още преди той да бъде приет. Няма друг народ в света, който така категорично, мощно и единно да е изразил своята позиция срещу антисемитизма и узаконеното масово убийство, срещу хитлеристките военни ешелони, които прекроиха европейската карта. И това не просто е повод за достойнство и гордост, но ни показва кои сме и какво можем, когато следваме заедно справедлива кауза. В същото време Европа мълчаливо участва в изстреблението на милиони хора.

България не прави изключение и на 24 декември 1940 г. (още преди присъединяването ѝ към Германия във войната) тогавашното Народно събрание приема антиеврейски закон, наречен Закон за защита на нацията, който прилича много на немския. Разликата е в липсата на расистки текстове, макар той също да лишава евреите от много техни конституционни права. Законът е обнародван, заедно с указ на цар Борис III на 21 януари 1941 г. Този закон лишава евреите от имущество и финанси, от правото да участват равнопоставено в стопанския живот на страната, да сключват брак с не-евреи, забранява им да получат българско гражданство, ако не са имали такова дотогава (както се случва с евреите в новоприсъединените територии – Вардарска Македония, Тракия и Западните покрайнини). Евреите в България нямат право да сменят адреса си освен с изричното позволение на Генералната дирекция на полицията, получила законни правомощия да определя кварталите, улиците и градовете, в които евреите имат или нямат право да живеят. Те могат да си купуват хляб само от определени фурни, направен е списък с улици, по които не могат да се движат, а мъжете евреи от донаторна възраст до 55 г. са изпратени по 6-7 месеца в годината в „трудови лагери“.

Нацистка Германия приема известните Нюрнбергски расистки закони през 1935 г. Според тях евреите престават да бъдат считани за германски граждани, отнемат им се политическите и гражданските права – лекарите в Германия нямат право да упражняват професията си, а еврейските деца са изгонени от немските училища. Приемат се антиеврейски наредби, които лишават евреите от паспорти и собственост и ги задължават да я предадат в ръцете на „арийци“. След присъединяването на Австрия към „Райха“ (1938 г.), расистките закони влизат в сила и за австрийските евреи. Следва вълна от погроми в Полша срещу местните евреи, Румъния лишава от поданство еврейското си население. През нощта на 9-ти срещу 10-ти ноември 1938 г., известна като „Кристалната нощ“, се провежда антиеврейски погром на територията на Германия, Австрия и Южна Чехия, когато са разрушени 200 синагоги, а 30 000 мъже евреи са откарани във вече създадените концентрационни лагери „Дахау“ и „Бухенвалд“. Расистки закони срещу евреите приемат в Словакия и Унгария, а Хитлер заявява в реч пред Райхстага, че ако започне война, той ще унищожи евреите в Европа.

Войната започва много скоро – още същата година, след което Франция приема антиеврейски закони, последвана от Белгия. През 1940 г. се създава концентрационният лагер Аушвиц, на следващата година се изграждат още лагери – Аушвиц 2-Биркенау, Терезиенщат, Хелмно, Белжец, Собибор, Майданек и др.

На 29 август се създава Комисарството по еврейските въпроси, оглавявано от Александър Белев. Излиза наредба, която разширява кръга от забранени за евреите дейности – на евреите от Беломорска Тракия и Вардарска Македония е забранено да упражняват каквато и да било професия. Всички евреи се задължават да носят отличителен символ – Давидовата звезда; вместо лична карта имат розова легитимация. Поставени са отличителни знаци върху жилищата и магазините им. Комисариатът определя кварталите, в които могат и не могат да живеят евреи, въведен е полицейски час за движението им по улиците, а излизането им от населените места става само с разрешение на полицейските власти.

Към средата на декември 1942 г. броят на загиналите в Европа евреи достига 2 милиона души. Тогава в България пристига Теодор Данекер, участвал в депортирането на френските евреи. На 22 февруари 1943 г. Данекер и Белев подписват тайно „Споразумение по изселването най-първо на 20 000 евреи в германските източни области – без разлика на възрастта и пола”

На страната на евреите застава Пловдивският митрополит, по-късно патриарх, Кирил. Той заявява, че ще тръгне с тях, ако се случи депортиране. Окуражава както евреите, така и българите, които се застъпват за тях.

До депортиране не се стига - на 9-ти срещу 10-ти март 1943 г. в Пловдив е осуетено първото изпращане. Бързи действия от страна на четиримата: адвокат Иван Момчилов, пенсионирания професор Владимир Куртев, търговеца Асен Суичмезов и пловдивския народен представител Петър Михалев със закрилата на Пешев, спират и последвалите опити.

Цар Борис III се застъпва за българските евреи и пред Германското ръководство заявява, че евреите му трябва да работят на обществени строежи и затова не може да ги депортира. Външният министър на Германия Рибентроп подлага на силен натиск царя, но Борис III е непреклонен в защитата си на евреите. В среща с Хитлер и Рибентроп в март 1943 година цар Борис успява да ги убеди, че условията в България са различни и че не трябва да се вземат същите мерки срещу евреите, както в Германия. От телеграмата на Рибентроп става ясно, че цар Борис се застъпва за евреите от старите предели на държавата с прагматични аргументи. Царят нарежда евреите да бъдат включени в работни групи за строежи на пътища, за да може по този начин да се избегне депортацията им в Полша. Цар Борис III издава заповед на вътрешния министър Петър Габровски, с която планираната депортация на евреите е спряна.

Източници: списание “Свет”, БНР

Изготвено от: Ивона Петрова